Kapittel 6: Tørking.

Dette kapitlet består av følgende deler:

Innledning

Bakketørking

Hesjing i fortid og framtid

Ulike hesjetyper og hesjemåter

Hesjing trinn for trinn

Innledning

Tørking med sol og vind
Ole A Nilsen i Horma ved Tanaelvens bredder tørker høyet på hesje, og klesvasken på klessnor. Begge deler er en ressurssparende bruk av sol og vind.

I områder av verden med kulde- eller tørkesesong, er konservering og oppbevaring av grovfôr helt nødvendig for et stedbundet husdyrhold med hest og drøvtyggere. Når slåttemarka er slått, er utfordringen å gjøre avlingen lagringsdyktig. Dette kan skje ved tørking eller en kombinasjon av syrning og utestegning av luft (silolegging, rundbaleensilering). I områder av verden med vind- og solrike dager uten regn, er bakketørking en grei metode for å få høyet tørt.

Med det regnfulle klimaet vi har i Norge, er konservering av enga et krevende arbeid, som har satt bondens kreativitet og tålmodighet på prøve. En prøve bonden har bestått ved stadig å måtte tilpasse seg nye driftsmåter og nye krav fra samfunnet. Bakketørking er uten sammenlikning den eldste, og mange steder i verden eneste, måten å tørke engavlingen på.

Selv om hesjing var kjent allerede på 1700- tallet, var det først med innføringen av det moderne landbruket omkring 1860 at hesjing ble vanlig. Den store hesjeperioden i Norge varte i 100 år, fra omkring 1860 til omkring 1960.

Bakketørking

Bakketørking har gjennom flere tusen år vært den vanlige og viktige tørkemetoden for høy også i Norge. Metoden var basert på flittige (kvinne)hender, og en enkel trerive som eneste redskap. Slåtten foregikk for en stor del i utmarka. Avlingen var liten, og plantene som ble slått var små og spinkle. Med vending av fôret noen dager, var det derfor mulig å få det tørt, om bare regnet holdt seg unna. Noe det sjeldent gjorde. I regnvær ble metoden omstendelig og langvaring med halvtørt høy i såter. Dårlig høykvalitet ble gjerne resultatet.

Prinsippet er at graset ligger på marka der det ble slått, for så å vendes med jamne mellomrom, slik at alt graset kommer i kontakt med sol, luft og vind. For å hindre at natteduggen og nedbør skal fukte opp det halvtørre høyet, settes det i små såter (hauger) om natten og i regnvær.

Bakketørking krever sol og vind i minst 2 til 4 dager. Med dagens gode værvarsling kan metoden ha fornyet interesse både for hobbybønder og profesjonelle. Ved bakketørking på større arealer brukes høyvender og rive montert på traktor. Vi skal se nærmere på tradisjoner og arbeidsmåter knytta til bakketørking med håndkraft.

Bakketørking krever lite utstyr og redskap, en rive er faktisk nok og den baserer seg på fornybar solenergi. Metoden kan brukes nærmest uavhengig av engstykkets form, store steiner osv. Egner seg godt ved bevaring av verdifulle utslåtter. Ved sein slått gir det gode muligheter for spredning av frø fra verdifulle arter. Dette er gunstig for utviklingen av blomstereng og for bevaring av biologisk mangfold. Alle kan delta i arbeidet som gir mye mosjon og ”frisk luft”.

Men bakketørking krever oppholdsvær og helst sol og vind i minst 2 til 4 dager for å gi kvalitetshøy. Det er derfor en usikker metode i vårt klima, i verste fall kan høyet bli helt ødelagt. Bakketørking fungerer dårlig i regnvær og på fuktige og vindstille dager. Bakketørking krever også mye arbeid og påpasselighet fra formiddag til sent på kveld i flere dager. Dagen blir derfor bundet opp. Den egner seg dårlig når det er stor avling med stengelrike grasarter og storvokste urter. Den stadige handteringen (vendinga) gjør at smuldretapet kan bli stort.

Kortversjon av bakketørking trinn for trinn:

1. Spre skåren utover

Spre skåren
Når graset er slått, ligger det i en mer eller mindre tykk skåre. Første trinn i bakketørkinga er å spre skåren ut over hele arealet, så sol og vind nyttes maksimalt. Her er det Reidar Svegarden som slår og Olga Solberg Løvlund som sprer skåren utover ved slåttesamlingen på Steinsetra i 1999. *Breie* er betegnelsen som brukes om dette arbeidet i Hallingdal.

2 . Samle eller spre graset

For å gjøre arbeidet mest mulig effektivt, fyller vi på med gras der det er ekstra lite, og tynner ut der det er ekstra mye. Er det steder med svært dårlige tørkemuligheter, henter vi også graset fram fra slike steder. I Hallingdal lager vi en *rakst* når vi gjør dette arbeidet.

3. Snu (vende) graset (raksten)

Vending
Avhengig av hvor god tørk det er, snur vi graset etter noen timer. Med lette tak med riva vipper vi graset rundt så det som lå ned blir liggende opp. Samtidig får vi litt tørk på grasmarka også. Om graset blir liggende litt i strenger, tørker bakken ekstra godt opp. Her er Olga, Grete og Margit i full gang med å snu graset (raksten) på Steinsetra sommeren 1999. Å *kå* heter dette i Hallingdal.

4. Sette i haug mot kveld.

I haug.
Reidun og Margit "setter graset i haug" mot kvelden. Reidun kommer med den siste kjemma som skal utgjøre en liten hatt på haugen (såta). Fra slåtten i Venedokken 2009.

Om det er fare for dugg eller regn utover natten, setter vi graset i små hauger utpå kvelden. I våre dager har vi gode muligheter til å dekke haugene over natten, og i regnvær, med en liten presenning, plastrester eller tilsvarende. Dette var verken vanlig eller praktisk mulig, den gang bakketørking var viktig. Men unntak finnes. Torstein Brattegard fra Vats i Ål kommune forteller om Guri, som drev en liten gard helt alene. Hun brukte å dekke såtene med dæsa før innkjøring. Ei dås (fleire dæsa) er en svart kjole også kalt stakk.

Ein gong som ho hadde svært mange såter so sa far: "Du må ha væl med dæsa". Ja, sa Guri, "då eg og syster mi voro gifteferdig hadde me dobbelt so mange dæsa som ei gjente skulde ha, og attåt det so har eg dæsadn etter henna mor med". Les mer om Guri og Torstein Brattegard på pdf fil med kilder. *Sette i haug eller høying* er betegnelsen som brukes i Hallingdal. Vi kan også si *å såte* eller *sette i såter.*

Sette i såter
Edvin Brynh og Olga Solberg Løvlund fra Øyer i Gudbrandsdalen viste såting. Først raka de sammen en streng høy. Så dyttea Edvin med riva noe av strengen til en haug. Det blir begynnelsen på såta. Det neste som legges i haugen kjemmes først. (Se om kjemming under hesjing). Kjemmene legges hver sin vei i såta, fra tre til fem etter størrelsen på kjemmene. Til slutt legges "dotten" på. Det er et lite fange med løst høy. Jon Helge Tufte dokumenterer det hele med video. Fra slåtten på Steinsetra i 1999.

5. **Spre graset utover neste morgen.**

Neste dag sprer vi graset utover så snart doggen er borte eller regnet gir seg. *Rive haugen, eller eller rive fôret,* er betegnelsen som nyttes i Hallingdal. Fôr er det samme som høy.

6: Fortsette å vende graset.

Så er det å fortsette med å kå (vende) graset til det er så tørt at det kan tas i hus, eller settes i stakk. I Hallingdal betegnes det *storhøying* eller bare *høying* når fôret (høyet) er lagringstørt og kan tas i hus eller stakk. Det kan også kalles å h*a det inn, få det inn* eller å *køyre det inn.*

Hesjing i fortid og framtid.

I hele Norge nyttes begrepene hesje og hesjing, men med enkelte dialektvariasjoner. Dessuten sier de enkelte steder "henger" for en hesje, og "å henge graset". Hesjer med staur på rekke og rad er vanlig tørkemetode i Norge, Færøyene og Nord-Sverige. I de andre skandinaviske land og i Baltikum, er ulike former for hesjestativ det vanlige. I Island, som har vært skogløst i mange hundre år, er hesjing helt ukjent.

Hesjing er en menneske- og miljøvennlig tørkemetode, både i sol og regn, så sant det er rikelig med arbeidsfolk. Det er den økologiske skolen Sogn Jord- og Hagebruksskule som har besøk av elever fra Steinerskolen i Bergen. Hesjing gir godt grunnlag for aktivisering, læring og kontakt mennesker i mellom.

Elevene i Aurland hadde ikke noe i mot at jeg tok et gruppebilde i slåtten (over). Slik har det vært i hele fotografiets historie. Slåttefolka har gjerne stilt opp for fotografering. Her ser vi slåttefolket på Botilstølen, (bildet mangler) Ål i Hallingdal omkring 1936. Margit Tveito Gunhildgard står med riva i bakre rekke. Hun har vært en viktig informant for slåtteprosjektet. Les mer om henne på pdf fil med kilder.

Overgangen fra bakketørking til hesjing har sammenheng med overgangen fra utmarksslått til slått på dyrka innmark. Denne kulturenga ble pløyd, gjødsla og sådd til med storvokste gras- og kløverarter. Det var nesten uråd å bakketørke denne store avlingen med den tradisjonelle framgangsmåten ved bakketørking.

Hovedgrunner til at hesjing ble vanlig på slutten av 1800-tallet er:

Overgangen fra utmarksslått til slått på kultureng med stor avling per dekar, gjorde bakketørking svært upraktisk.

Innføringen av galvanisert ståltråd gjorde hesjinga enklere.

Stigende arbeidslønninger gjorde bakketørking på tradisjonell måte kostbart.

Overgangen fra sommer- til helårsproduksjon av melk, krevde mer og bedre vinterfôr.

Overgangen til å hesje med høygaffel gjorde arbeidet lettere.

Småbrukerriva (uten hest) og sleperiva for hest gjorde transporten av gras inn til hesja mindre arbeidskrevende.

Innføring av høysvansen for traktor gjorde innkjøringen enklere på 1950-tallet.

Hovedgrunner til at hesjing ble mindre vanlig utover på 1960-tallet:

Silolegging, med fôrhøster som viktigste slåtteredskap, ble den dominerende måten å lagre engavlingen på.

Mekanisert bakketørking med innkjøring av halvtørt høy på låvetørke (kaldlufttørke) ble en arbeidsbesparende måte

å høste høy på.

I dag er balleensilering en svært effektiv, men ressurskrevende måte å gjøre slåttonna på. Ved balleensilering blir graset først slått med store maskiner som både kutter av graset, kapper det i små lengder og knuser stengeldelene. Deretter blir det etter en kort tørking om været er godt pressa i rundballer eller firkantballer og pakka inn i mange lag med tynn plast. Plasten holder luften ute. Enkelte bruker et tilsettingsmiddel og å påskynde den syrningen som skjer inne i dette innpakka graset.

Hesjing som tørkemetode har flere gode sider, som gjør tørkemetoden aktuell også i dag. Det gjelder ved profesjonelt landbruk og særlig ved hobbybasert landbruk. Som bakketørking baserer hesjing seg på fornybar vind- og solenergi. Hesjing krever lite materielle ressurser. Alle kan delta i arbeidet og få det til, hesjing gir mosjon og gode sosiale opplevelser. Hesjing er en sikker tørkemetode også når det regner. Hesjing egner seg for dugnadsprinsippet, et prinsipp vi gjerne kan fortsette å praktisere. Helt nyslått gras som enda ånder, kan henges i en luftig hesje uten at det går varmt i graset. Hesjinga kan derfor starte umiddelbart etter at graset er slått. Når hesja er ferdig satt opp, krever den ikke noe mer arbeid før innkjøringen. Hesjer er et vakkert syn i kulturlandskapet. Hesjing kan gå inn som en viktig del av arbeidet med å bevare og videreutvikle biologisk og kulturelt mangfold knytta til slåtteenger.

Hesjing i framtida

Hesjingen sin framtid er knytta til dens fordeler og ulemper. Men "fordeler og ulemper" er ikke noe statisk. Ettersom vi mennesker og samfunnet endrer seg, endres også premissene for hva som er en fordel og hva som er en ulempe.

Mye tyder på at kortreist mat, opplevelse og kunnskap, blir stadig mer etterspurt i årene framover. Innen reiseliv vil alt som smaker av "bærekraftig produksjon", enten det er knytta til økonomi, klima, biologisk og kulturelt mangfold eller livskvalitet, ha et fortrinn. Vi skal heller ikke se bort fra at samfunnet trenger en del arbeidsplasser hvor manuelt arbeid er i fokus.

Ved slåttekurs, eller slått for å verne og videreutvikle biologisk mangfold i slåttemark, må avlingen fjernes på en eller annen måte. Den kan tas ut av enga og legges i kompost. Ofte er det bedre og mer motiverende, at avlingen blir fôr for dyr. På litt større arealer kan det være mulig å nytte rundballepresse (for eksempel minipresse), men ofte er hesjing den mest aktuelle måten. Ved slåttekurset på Ryghsetra går hesjinga inn som en del av programmet. Høyet i hesjene blir pressa rett fra hesjene når det er lagringstørt.

I prinsippet kan alt plantemateriale tørkes på hesje. Det gjelder korn til modning, gras og andre planter i enga, starr, elvesnelle, korn til grønnfôr, lin, potetris osv. Det var faktisk vanlig å tørke potetriset på hesje på 1800-tallet og litt inn på 1900-tallet.

Elvesnelle i hesje
Her tørkes elvesnelle på rajehesje. Elvesnelle vokser i grunne vann, og ble tidligere høsta til fôr i hele Norge. Nå blir den høsta og nytta som fôr til reinsdyr noen få steder på Nordkalotten. Foto fra Enare sjø i Finland sommeren 2008.

Ulike hesjetyper og hesjemåter

Fra gammelt var den enkelte bonde avhengig av å bruke lokale materialer i sin gårdsdrift. Til hesjemateriale ble det derfor nytta trevirke. Rajehesjer eller trohesjer er vanlig betegnelse på disse. Troene eller rajene kunne bindes til staurene med vidjer, eller de kunne legges på pinner som var satt inn i stauren. I dag nyttes det fortsatt trevirke i staurene, men graset henges som regel på hesjetråd i galvanisert stål. Bare på museer og hos enkelte tradisjonsbærere innen landbruket hesjes det fortsatt på trerajer.

Permanente hesjer
Ole A Nilsen i Horma, Tana kommune, bruker fortsatt de gamle trehesjene. Ikke alt høyet har kommet i hus 22. august 2009. Her viser han hvordan han i slåtten må slå med ljå innunder hesjene. Dette er et eksempel på bruk av permanente hesjer, dvs. hesjer som står ute hele året. Bjørkerajene er festa til hesjestauren med spiker.

St. Georgs Kapell
Her ser vi St. Georgs Kapell som ligger i Skoltebyen Neiden, Sør Varanger. Skoltebyen er et kulturelt senter for neidensamene, eller østsamene/skoltene, som er en minoritet i den samiske folkegruppen. Østsamene har siden 1500-tallet bekjent seg til den russisk-ortodokse tro. Området ble fredet i 2000.

Hesjer i kulturlandskap
Hvert år har skoleungdom sommerjobb med å slå og å hesje slåttemarka rundt kapellet. Dette er en del av aktiviteten for å ta vare på og å videreføre slåttetradisjonen i området. Hesjene er permanente trehesjer. Arbeidet ledes av Østsamisk museum.

Finnetorp med starrhesjegolv
Tyskeberget Finnetorp er et torp som i 1969 ble gitt som gave fra Odd Tyskeberget til Åsnes i Finnskog historielag. Stedet er nå et viktig senter for finnekulturen i Norge og Sverige.

Her ser vi et starrhesjegolv. Det ble nytta til tørking og oppbevaring av høy, og da særlig starr slått på myrene i Finnskogen.

Etablering av utmarksslått på Nordfjord Folkemuseum

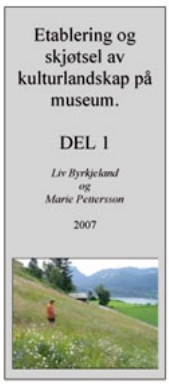

Rajehesje på Ryghsetra
Ole Karl Prøis var tømmermann og en av de dyktigste her i landet innen restaurering av gamle tømmerhus. Han var med som veileder ved slåttekurset på Ryghsetra helt til sin død i 2008. Her har han satt opp en kopi av en rajehesje slik han huska dem.

Rajehesje på museum
De Heiberske Samlinger – Sogn Folkemuseum er sentrale i utviklingen av "Det nasjonale museumsnettverk for kulturlandskap". Bl.a. har museet gående flere forsøk med etablering av ny blomstereng. Denne forsiden fra en av rapportene til museet viser en nyoppsatt rajehesje med vidjer. Graset som legges utover er slått på en blomstereng. Hensikten er at frø fra graset skal spire og gi ny blomstereng.

Trehesjer i Dalarna i Sverige

I Dalarne i Sverige, med sjøen Siljan som midtpunkt, gikk de aldri over til ståltråd i hesjene. Forklaringen skal være at hver enkelt bonde har god tilgang til skog. Dessuten er Dalarna et område av Sverige som holder sterkt på sine tradisjoner. Fortsatt kan vi enkelte steder se hesjematerialene i tre lagra i "rokarler" utover på engene. En rokarl består av krak, krakpinner, røder og stød. Et krak er hesjestaur med pinner til å legge røder på, som graset legges over. For å støtte opp hesja brukes stød på begge sider. Håper å få tatt foto av en slik hesje i 2010. Under et besøk i Leksand høsten 2009, fikk jeg flere ganger fortalt historien om hvorfor tyskerne ikke turde å angripe Sverige i 1940. Grunnen var de små kanonene som stod tett i tett overalt! Rokarler var nok vanligere da enn nå.

Rokarl med krak, røder og stød
Rokarl til Birger Kalles i Leksand. Vi ser krak og røder og noen stød helt i bunnen. KK står for Kalles Karl som er far til Birger. I Leksand, som i resten av Dalarna, er ikke innmarka utskifta. Det betyr at det er mange eiere til slåttemark på et lite område. Derfor er det viktig å merke hesjeveden.

Rokarl i kulturlandskap
Rokarler i sitt rette miljø. Byen (bygda på norsk) Hella i Leksand. Høsten 2009.'

Hesjetråd og hesjestaur

Etter hvert som hesjing ble vanlig utover på 1900 tallet, gikk de fleste over til å henge graset på tråd som spennes mellom hesjestaur. Som tråd kan nyttes line, tau eller ståltråd. Den første ståltråden var ugalvanisert og ble betegna svarttråd. Den rusta fort og ble etter hvert helt avløst av galvanisert ståltråd.

Som hesjestaur kan alle trearter som har noenlunde rett stamme nyttes. Mest nytta er granstaur. Granbusker som har stått undertrykt og vokst seint, får tette årringer som gir varige hesjestaur. Einer gir svært holdbare hesjestaur. I områder av landet hvor det ikke vokser granskog, er bjørk, or, rogn osv. nytta til hesjestaur.

Hesjing med sisalgarn
På Blæstad Småbruksskole ble det på 1950 og 60-tallet utført forsøk for å effektivisere hesjinga. Det ble hesja på sisalgarn. Sisalgarn er lett i vekt, lett å håndtere og gir enkel innkjøring. Med glatte staur kunne stauren trekkes ut av hesja, sisalgarnet vindes inn og høyet lå klart til å bli samla opp med høysvans. Simen Bleken var med på disse forsøkene. Her viser han en bunt sisalgarn han har tatt vare på. Simen Bleken har også tatt vare på litt av den "svarttråden" (ikke galvanisert ståltråd) som de nytta i slåtten hjemme i barndommen. Den ble vinda opp som en løs bunt. Foto sommeren 2009.

Forsøk med mekanisert hesjing
Ved denne utprøvingen av mekanisert hesjing ble det ble satt opp trestativ som graset skulle legges/henges på til tørk. Gråtassen hadde en frontmontert silosvans med en skyvbar grind for avlessing av graset. Metoden fikk ikke noen praktisk betydning i landbruket. Bildene er tatt i 1959 av Simen Bleken på det som da var Blæstad Småbruksskole , Vang i Hedmark.

Hesjestaur
I områder av Norge med granskog er gran førstevalget til hesjestaur. Her er det Hermann Karterud på Rudningsdokken i Ål som hugger og kvesser hesjestaur. Han har funnet en liten granbusk som står undertrykt og har vokst seint. Det gir tette årringer og varige staur.

Hesjestaur av grankvist
På Vestlandet vokser det enkelte steder frittstående planta grantrær med digre kvister. Her har Sjur Nesheim i Granvin (Hordaland) hesjestaur som kommer fra kvistene på en slik diger gran.

Hesjestaur av bjørk
På Vestlandet og i Nord Norge er bjørk mye nytta til hesjestaur. Den gir krokete staur, men det er lett å finne emner med kløft til støttestaur. Denne stauren fra Grytøya i Troms har ikke vært nytta på en stund. Men Tore Berg mener de fortsatt kan gjøre nytte for seg, om behovet skulle melde seg.

Hesjestaur av drivtømmer
I Nord-Norge nytter de enkelte steder hesjestaur av drivtømmer fra Sibir. Særlig lerk gir varig hesjestaur. Det nyttes så grove dimensjoner at stauren enkelte ganger måtte graves ned. Her viser Jakob Mikkelsen hesjestaur av drivtømmer. De har ikke vært nytta siden rundballeensilering kom for fullt. Kona Solveig peker på inngangen huldrene nytta i denne store Huldresteinen. Det var Jakob som drømte seg bort her i barndommen, når slåttearbeidet ble for tungt og kjedelig for en liten kar. Kramvik ved Kiberg, Vardø kommune 2008.

Om hesja tas ned etter bruk og feste av hesjetråden

Den tida det var vanlig med hesjer hvor graset ble lagt på trerajer, var det mange steder vanlig at hesjene stod ute året rundt. Om rajene var festa med vidjer, var det et ganske omstendelig arbeid å ta dem ned. Lå de derimot på trepinner, gikk det lettere.

Permanente hesjer ute av bruk
Permanent hesjer med hesjestolper av drivtømmer. Det er noen år siden hesjene har vært i bruk. Hesjestrengen er festa med spiker. I bakgrunnen ser vi Vardø. Foto sommeren 2008.

Bære staur
Det å bære hesjestaur er en hel liten kunst. Per Furuholt er en av de hesjeansvarlige ved slåttekurset på Ryghsetra. Han mestrer kunsten å bære staur ganske bra! ”Det er viktig å holde staurene godt samla”, sier han. Per Borten, derimot, hadde problemer. Da han måtte gå av som statsminister i 1971, sa han at det å være statsminister i en samlingsregjering, var som å bære staur og ”det kan være vanskelig når staurene tar til å sprike”

Lagring av hesjestaur og hesjetråd

Det absolutt vanligste nå er å ta ned hesja etter bruk. Da må hesjestauren lagres på en god måte. Helst under tak, så den ikke kommer i kontakt med fuktighet

Lagring av hesjestaur
Hesjestaur kan lagres på ulike måter. På Torpo i Ål i Hallingdal, var det inntil for få år siden vanlig å se slike små "hus" med hesjestaur. Dette fotoet er fra høsten 1995. Ikke lenge etter ble stauren flytta og "huset" måtte gi plass for utvidelse av den dyrka marka.

Ulike måter å henge opp graset

Nyttes det permanente hesjer, er det bare mulig å hesje med hendene. Graset må smyges inn mellom rajene. Også når alle trådene settes opp med en gang, må det håndhesjes. Nå er det mest vanlig å sette opp tråd for tråd, etter som de fylles med gras. Da går det fint å hesje med høygaffel.

Graset må alltid ristes før det legges opp i hesja. Tidligere var det vanlig å lage kjemmer med riva. Kjemmene var passe tykke graspølser som ble lagt på tråden. Særlig for svært kort gras er det en fordel med kjemmer, for å få graset til å henge.

Kjemming
Viggo Olsen i Ivarsfjord søndre, Gamvik kommune, lager kjemme ved å rake graset inn mot ene foten. Alt graset som han hesjer, kjemmer han før han legger det i hesja. Foto høsten 2009.

Hesjing trinn for trinn

Hesjing kan foregå på litt ulike måter, men grunnprinsippet er det samme uansett. Mer eller mindre ferskt plantemateriale, "gras", henges tilgjengelig for tørkende sol, luft og vind. Graset henges slik at nedbøren stort setter renner bort på overflaten av hesja, nesten som et på et halmtak. Graset på øverste strengen virker som et møne, og er med på å gi ekstra god beskyttelse i regnvær.

For å komme i gang med hesjing trenger vi:

- Eng som er slått og som skal tørkes til høy.

- Hesjestaur.

- Påler eller spesielle støttestaur til forankring av endestaurene og til sidestøtter (skorer).

- Hesjetråd. Galvanisert ståltråd, passe grov og ikke for stiv er mest brukelig.

- Staurspett. Staurspettet er et stålspett som gjerne er grovere i spissen enn et steinspett.

- Rive.

- Høygaffel kommer godt med.

For å staure opp hull til hesjestaurene bruker vi enten et vanlig spett eller en staurstang. Staurstanga er som regel kortere enn et spett, og den har et bredere hode nederst. Vi kan enten bruke samme sted som hesja stod tidligere år, eller vi kan finne nye plasser. Ved å nytte staurhulla fra i fjor, sparer vi tungt arbeid med stauring av nye hull. Først raker vi graset unna der hesja skal stå. Så staurer vi opp hullet for endestauren. Det kan gjerne settes litt på skrå bakover, i forhold til lengderetningen på hesja. Da tåler stauren litt mer belastning etter hvert som vi fyller hesja med gras. Som regel er ca 1,70 meter passe avstand mellom staurhullene.

De to endestaurene i en hesje har bare forankring fra den siden som vender innover i hesja. For å unngå at endestaurene dras opp av tungt gras, er det som regel nødvendig å sette opp endeforankring. Dette kan gjøres på ulike måter.

Enderælu
På Torpo i Hallingdal er det vanlig med en "enderælu" (spenn). Vi bruker en solid ræle som er så lang at den helst når fram til tredje stauren. Da får den et fint støttepunkt der denne stauren når marka. Om den ikke når så langt fram, må den settes ekstra godt ned i marka. Så festes ræla med hesjetråd ca 2/3 opp på endestauren.

Endeforankring med strever
På Steinsetra viste Reidar Svegarden fra Øyer i Gudbrandsdalen den tradisjonelle endeforankringen han hadde vokst opp med. Til forankring nytter han en **strever.** Det er en ekstra solid hesjestaur med spiss i begge ender. Han skar et hakk inn i endestauren, der streveren skulle plasseres. Han satte streveren i bakken og tvang den på plass inn i hakket.

Påle i enden (mangler tas på Ryghsetra 2010)

Endepåler
Ved slåttekurset på Ryghsetra bruker vi endepåler som slås skrått ned i jorda, ved hver ende av hesja. Dette gir en god forankring av hesja og er den mest nytta forankringsmåte i dag

Et sørgelig syn
Etter mange dager med hesjing tok familien på gårdens eg fri og dro på dagstur. Da de kom tilbake om kvelden, møtte de dette synet. En av hesjene hadde begynt å sige sidelengs, hesjestaurene tok til å knekke av belastningen og hesja gikk overende. De store regnmengdene bløtte marka og gjorde hesja ekstra tung. Sigdal ca 2001.

Første tråden festes i knehøyde ca knehøyde (50 - 70 cm) over marka. Hesjetråden kan festes til staurene på ulike måter. Både på Torpo og Ryghsetra festes den med et kast rundt stauren, for deretter å stramme den til. Dette er den vanligste måten å feste hesjetråden.

Feste med spiker
Per Kristian Monsen i Skardalen, Nord Troms, fester tråden med spiker. Kramper eller bare et hakk i stauren kan også nyttes. Hesjetråden nøster han opp i en bunt uten noen trådvinne.

Stor trådvinde
Ved slåttekurset på Ryghsetra bruker vi store trådvinder som plasseres i et stativ eller på en

stang (for eksempel staurspettet) når hesjestrengen trekkes ut. Da er det ikke praktisk mulig å føre vinda rundt staurene. For å ha et bedre feste rundt stauren om tråden skulle ryke, kan det være lurt med to løkker rundt hver fjerde staur.

Når hesjetråd tas av eller på vinda, er det viktig å dreie (vinde) på vinda og **ikke** vikle tråden. Dette gjør vi for å unngå at det skal bli bøy (sno, snurr) på hesjetråden. Det er også viktig å sjekke hesjetråden når den settes opp. Er det svake punkter, for eksempel små løkker (krøll, grisekrøll, snurrelykkje, snuruke) kan hesjetråden ryke når det blir belastning

Noe av det fine med hesjing er at den kan utføres i allslags vær. Regn er ikke til hinder for hesjing, selv om det er både tungt og vått å hesje under slike forhold. Er det oppholdsvær og kanskje sol og vind, kan avlingen med fordel tørke noen timer før den hesjes. Da går arbeidet lettere, og det kan legges mer gras i hesja.

Vi kan legge graset i fra ca 10 til ca 20 cm tykke lag. Forhold som avgjør hvor tykt vi hesjer kan være:

I tørrvær kan vi hesje tykkere enn i regnvær. Men når det er til sol og vind, kan vi også hesje tynt. Da får vi rask opptørking. En ulempe ved tynn hesjing er at mye av graset (høyet) i hesja kan bli rått, om det setter inn med regn.

Gras som har tørka noe på bakken (fortørka) kan vi hesje tykkere, enn gras som ikke er fortørka.

Er det mye rødkløver eller andre planter med tykke stengler eller svært smått gras og urter som faller tett sammen, hesjer vi tynt.

Jo flere tråder vi nytter, jo tynnere hesjer vi. 5 til 6 tråder er vanlig de fleste steder.

Solrike og vindutsatte steder gir grunnlag for tykk hesjing.

Som regel blir ikke graset kjemma lenger, men risting og lufting er fortsatt svært viktig. Formålet med kjemminga, som gav små "graspølser", var ofte å få kort gras i det hele til å henge i hesja. De fleste mente også at graset tørka jevnere, men ikke nødvendigvis raskere når det ble kjemma.

Ved hesjing med høygaffel tar vi små og litt større grasdotter på gaffelen og rister dette opp, før vi legger det tilbake på marka. Vi tar mer gras, rister det, og legger det på den lille haugen. Til slutt får vi en passe stor grashaug som vi legger i hesja. Vi løfter graset litt høyere enn tråden, før vi slipper det forsiktig ned på tråden. Deretter glatter og klemmer vi graset litt på hver side. Da blir det hengende fint ned på begge sider av tråden.

Nøyaktig hesjing
Ingolf Jordanger vokste opp med hesjing på Jordanger i Hafslo, nå Luster kommune. Ofte var graset smått og kjemming var nødvendig. Her viser han hvordan det foregår. Foto fra slåttedag på Lien ca 1997.

Risting er viktig
Vidar rister graset godt med gaffel før han legger det i hesja. ”Graset” består av mye mer enn gras. Ser du godt etter, kan du se rikelig med de purpurrøde blomstene til Vanlig knoppurt (se også neste bilde)

Sette opp hesjetråden
Det vanlige nå er å feste første tråden, henge gras på denne, fortsette med andre tråden osv. På Lien og på Ryghsetra er det denne metoden vi bruker. Her må Jan Otto Kollerud strekke seg litt for å få løkka rundt stauren.

Vanlig knoppurt med knopp og blomst

Når første tråden er full av gras, fester vi neste tråden. Denne tråden fester vi ca 12 til 15 cm høyere enn graset på første tråden. Det blir da en luftekanal mellom de enkelte lagene. Dette er viktig for å få god opptørking. For at belastningen på hesja skal bli jamn, lar vi kastet gå motsatt vei i forhold til første tråden. Tråden kommer da på motsatt side av stauren i forhold til tråden under. Når flere henger på gras, kan det være lurt å starte forskjellige steder, for å fordele vekten i hesja.

Det er en fordel om avstanden opp til øverste tråden er litt lenger enn avstanden mellom de andre trådene. Det gir et ganske spisst møne på hesja. Da renner vannet godt av i regnvær. Likevel blir høyet på øverste tråden mest fuktig i vedvarende regn. Et tynnere, men tettere, lag gras på toppen enn på de andre trådene er derfor å anbefale.

Det er viktig at graset på øverste tråden greies godt ut, så stråa ligg mest mulig på tvers av hesja. Da renner vannet lettere av og ”taket” blir tettere. Når hesja er fylt med høy, er det en god regel å rake godt langsmed hesja. Om noe gras fra første tråden når marka, raker vi med oss dette også. Graset henges opp i hesja. Når dette er gjort, er det å vente på at sol og vind skal tørke graset i hesja, slik at det blir velluktende og næringsrikt tørt høy.